

explorador

Desenvolupament i democràcia directa: les consultes populars sobre mineria a Colòmbia

vista prèvia >

Les consultes populars a nivell municipal poden contravenir les decisions del govern central o, també, l'interès general d'un país. Alhora però, són un element per legitimar qualsevol procés de presa de decisions. La lluita dels pobles rurals colombians per exercir el seu dret a decidir quines activitats econòmiques s'hi desenvolupen és un exemple de quan aquests dos enfocaments xoquen.

Isabel Vilaseca

Consultora en Dret Ambiental i professora associada a la URV

isabel.vilaseca@urv.cat

La precària relació entre democràcia directa, desenvolupament i territori

El dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament mitjançant mecanismes de democràcia directa —consultes populars o referèndums— es refereix a la possibilitat de la ciutadania de participar mitjançant una votació popular en les decisions públiques amb impactes significatius sobre l'entorn: el sòl, els recursos, el model productiu, les formes de vida... del seu territori.¹ No és actualment un dret positiu, sinó més aviat una creixent reivindicació de la ciutadania i autoritats locals o regionals d'arreu del món, com a eina per blindar els seus propis models de desenvolupament davant d'imminents o eventuais decisions públiques d'àmbit territorial superior.

Aspiracions democràtiques similars, com ara la consulta prèvia, lliure i informada als pobles indígenes o els mecanismes de democràcia partici-

pativa —no directa—² en decisions públiques en matèria de medi ambient, sí que han estat positivat com a drets i troben una certa protecció estandarditzada a l'ordenament jurídic internacional —Conveni 169 OIT, Conveni d'Aarhus, Acord d'Escazú...³ Per contra, les aspiracions de democràcia directa hi troben una protecció dispersa i molt feble, de tal manera que la seva tutela depèn en gran mesura dels sistemes normatius interns d'uns estats que, com a tendència general, i llevat d'algunes excepcions, es mostren recelosos.

2 S'entén aquí la democràcia directa com el conjunt de procediments regulats per la constitució o la llei que, acoblats a les institucions de democràcia representativa, permeten prendre decisions polítiques a través d'un vot «universal» i secret més enllà de les eleccions regulars. Veure HINCAPIÉ, «Entre el extractivismo y la defensa de la democracia»; LÓPEZ, *Referéndums. Una inmersión rápida*. Els procediments de democràcia participativa representen un *tertium genus* entre la democràcia directa i la democràcia representativa que permet la ciutadania influir —individualment o organitzada en grups d'interès— en les decisions públiques, conservant en tot cas les autoritats el control sobre aquestes decisions. CASTELLÀ, *Los derechos constitucionales de participación política en la administración pública: un estudio del artículo 105 de la Constitución*.

3 Conveni 169 de l'Organització Mundial del Treball; Conveni sobre accés a la informació, participació del públic en la presa de decisions i accés a la justícia en matèria de medi ambient; Acord Regional sobre l'Accés a la Informació, la Participació Pública i el Accés a la Justícia en Assumptes Ambientals a Amèrica Llatina i el Carib

El conflicte sobre les consultes populars mineres a Colòmbia

En els últims temps, la Colòmbia oculta rere el mediàtic procés de pau reclama especial atenció pel que fa a la configuració i protecció del dret de la ciutadania a decidir sobre el seu propi model de desenvolupament. I ho fa en un doble sentit: com a reserva de respostes jurídiques garantistes particularment innovadores i com a mirall de tendències globals que obstaculitzen la consagració com a dret d'aquesta aspiració política col·lectiva.

Des de 2010, en plena acceleració de la maquinària mineroenergètica, més d'una desena de municipis colombians s'han atrevit a desafiar les expectatives econòmiques albirades per l'anhelat acord de pau, a través de consultes populars convocades per vehicular de forma democràtica i pacífica l'oposició de la seva població a les activitats mineres o d'extracció d'hidrocarburs. Aquest tsunami de democràcia local i directa ha topat però amb una forta oposició per part d'empresses del sector miner-energètic

1 HINCAPIÉ, «Entre el extractivismo y la defensa de la democracia»; McGEE, «The community referendum: participatory democracy and the right to free, prior and informed consent to development».

Tot i el caràcter marcadament centralista del model territorial, els actors que han empès l'onada de consultes troben a l'ordenament jurídic eines que ofereixen protecció a les seves aspiracions

i d'un Govern central orientat per l'afany de maximitzar la recaptació de regalies.

Alguns municipis han superat amb èxit els obstacles jurídics i polítics interposats per aquests actors i han aconseguit celebrar la consulta,⁴ però molts d'altres no ho han aconseguit. En ocasions, el fre l'han activat els òrgans jurisdiccionals. En altres casos, han estat aturades per la via de la por, a través d'amonestacions i amenaces de sancions dirigides a les autoritats locals per part del Govern o les respectives procuradories provincials.⁵ I en altres la principal trava ha estat la manca de finançament.

De tons bizantins i de suspens, aquesta novel·la ha obert una escaleta en l'encaix entre el sistema democràtic, el model territorial i el model econòmic de l'estat colombià. D'una banda, un model democràtic que es defineix constitucionalment com a participatiu, fruit de les

4 En aquest sentit per exemple municipis com: Piedras, Tauramena, Cabrera, Cajamarca, Cumaral, Arbeláez, Pijao, Jesús Maria, Sucre.

5 RAMÍREZ i PADRON, «La consulta popular frente a proyectos de exploración y explotación minera».

reivindicacions adreçades pel poble a la Carta Magna del 1991.⁶ D'altra banda, una organització territorial sotmesa a un model unitari descentralitzat de patró francès combinat amb un presidencialisme dens,⁷ el qual, després d'un procés de descentralització endegat a finals dels anys 1980, travessa en els últims temps una fase de recentralització.⁸

Curiosament, però, tot i el caràcter marcadament centralista del model territorial colombià, els actors que han empès l'onada de consultes troben a l'ordenament jurídic intern eines que ofereixen una extensa protecció a les seves aspiracions.

En primer lloc, s'emparen en tres principis constitucionals fonamentals: l'esmentat principi de democràcia participativa,⁹ entès pel sistema constitucional colombià en un sentit

6 RODRÍGUEZ, «Las nuevas fronteras de la justicia constitucional: la democracia ambiental y las consultas populares en conflictos socioambientales».

7 NEGRETE, «Competencia municipal para la prohibición de actividades mineras y de hidrocarburos».

8 RESTREO i PEÑA, «Economía política de la descentralización y de la recentralización (1986 – 2016)».

9 COLÒMBIA, Preàmbul, article 1, article 2, article 40 de la Constitució Política de Colòmbia (CPC)

ampli que inclou totes les formes de participació que vagin més enllà de la democràcia representativa, entre elles, els mecanismes de democràcia directa; el principi d'autonomia local¹⁰ i el principi de participació de les comunitats a les decisions que poden afectar el seu entorn territorial.¹¹

En segon lloc, Colòmbia té un sistema de democràcia directa força desenvolupat, sobre el paper, que reconeix la facultat de les autoritats locals per sotmetre a consulta popular qualsevol assumpte de transcendència municipal que s'inscriu en el seu àmbit competencial.¹² Fonamenten les consultes mineres en les seves competències en l'ordenació del desenvolupament dels seus respectius territoris,¹³ la reglamentació dels usos del sòl¹⁴ i el control, preservació i defensa

10 COLÒMBIA, Article 1 CPC

11 COLÒMBIA, Article 79 CPC

12 COLÒMBIA, Article 105 CPC; Llei 1757 de 2015 «Por la cual se dictan disposiciones en materia de promoción y protección del derecho a la participación democrática»

13 COLÒMBIA, Article 322 CPC

14 COLÒMBIA, Article 313.2 CPC

del patrimoni ecològic i cultural del municipi.¹⁵

En tercer lloc, un precepte especialment singular en el constitucionalisme colombià, el 33 de la Llei 136 de 1994 sobre l'actualització i modernització dels municipis del país, estableix que els municipis estan obligats —no només facultats— a sotmetre a consulta popular qualsevol projecte que amenaci amb transformar de forma significativa els usos del sòl i les activitats tradicionals del municipi.

Contra aquests arguments el Govern central s'empara en els principis de sobirania, interès general i el caràcter unitari de la nació. Al·lega que les consultes no són compatibles amb la propietat que ostenta, el govern, sobre el subsòl i els recursos naturals¹⁶ i la seva competència en la direcció general sobre la política econòmica i dels recursos naturals¹⁷. Basa el seu principal bastió en l'article 37 del Codi de Mines, el qual adreça als ens locals

i regionals la negativa de prohibir la mineria als seus territoris. D'altra banda, tant les empreses com el propi Govern, a través de diverses accions de tutela, han posat sobre la taula la contraposició entre les consultes populars i el dret al treball així com altres drets o expectatives econòmiques associades a l'obertura de mines.

Aquestes tensions jurídiques han estat examinades per nombrosos tribunals en diferents instàncies i períodes —tribunals administratius departamentals, Consell d'Estat i Cort Constitucional— amb pronunciaments molt dispars que han obert un terreny jurisprudencial incert, encara avui no del tot resolt. De forma molt sintètica, podem agrupar aquests conflictes entorn de dues qüestions: la qüestió sobre la competència dels municipis per convocar les consultes; i les qüestions diverses que se susciten entorn dels efectes de les mateixes. D'altra banda, la majoria d'elles han interaccionat amb una qüestió preliminar que ha estat adreçada en un camí jurisprudencial paral·lel però connex: la qüestió sobre la competència dels municipis per prohibir la mineria.

Sobre la competència dels municipis per prohibir la mineria

Com s'ha comentat, l'article 37 del Codi de Mines del 2001 negava la capacitat als municipis de prohibir la mineria. L'adequació a la Carta Magna d'aquesta prohibició ha estat reiteradament examinada per la Cort Constitucional. En la seva sentència C-123 del 2014, la Cort conclou que aquest article és compatible amb el principi d'autonomia territorial, sempre i quan, els ens territorials siguin involucrats de forma activa i efectiva en els processos d'autorització de projectes extractius.

Durant un període, es van destapar molts dubtes entorn els efectes d'aquesta sentència sobre la competència de les autoritats locals per convocar les consultes mineres. Mentre que en l'examen previ de constitucionalitat, alguns dels tribunals administratius departamentals entenien que la prohibició de negar l'activitat minera comportava també la negativa taxativa de consultar, d'altres no veien en la prohibició de prohibir la mineria un obstacle per efectuar la consulta. En tot cas, com apuntaven alguns sectors acadè-

15 COLÒMBIA, Article 313.9 CPC

16 COLÒMBIA, Article 332 CPC

17 COLÒMBIA, Article 334 CPC

El que condicionava aquesta prohibició era la possibilitat que les autoritats locals fessin efectius de forma unilateral els resultats de les consultes desfavorables a la mineria

mics, el que condicionava aquesta prohibició era la possibilitat que les autoritats locals fessin efectius de forma unilateral els resultats de les consultes desfavorables a la mineria.¹⁸

Aquesta polèmica semblava quedar resolta en el moment en què la Cort Constitucional, en la seva sentència C-273 de 2016, declarava inconstitucional l'article 37 del Codi de Mines per incomplir la reserva constitucional de llei orgànica. D'aquesta manera, en el moment en què perdia vigència la prohibició de denegar l'activitat d'activitats mineres, semblava que s'aixecaven els obstacles per consultar al respecte.

Els avenços jurisprudencials

Aquest criteri va ser finalment confirmat per la distingida Sentència T-445 de 2016 en què per primer cop la Cort Constitucional es pronunciava directament sobre l'assumpte de les consultes i ho feia favorablement, tot

i declarar inconstitucional la consulta en disputa —la del municipi de Pijao— per motius relacionats amb la formulació de la pregunta.¹⁹

La sala, composta per tres magistrats, sosté que la competència local sobre els usos del sòl comporta el dret dels municipis a intervenir en els processos de promoció de l'activitat minera liderats pel Govern central al seu territori. Matisa, a més, que aquesta participació ha de ser eficaç i activa, la qual cosa significa que l'entitat local ha de poder manifestar, fins i tot, la seva oposició a l'activitat.

Interpreta, d'altra banda, que els ens locals han de ser considerats junt amb l'Estat copropietaris del subsol i dels recursos naturals no renovables. I entén que, en la mesura que l'explotació del subsol —a priori competència de l'Estat— afecta necessàriament el sòl —competència dels ens locals—, els títols competencials no poden ser escindits radicalment.

Finalment, no només fa prevaldre el principi democràtic i l'autonomia dels ens locals, sinó que a més entén la consulta com una exigència del principi de justícia ambiental, segons el qual cap grup de persones ha d'assumir de forma desproporcionada la càrrega de les conseqüències ambientals negatives derivades de diferents tipus d'activitats i polítiques. Aquest principi incorpora una exigència de participació significativa —entès com, «en el major nivell possible»— de la ciutadania potencialment afectada per l'activitat, principi que opera com a mecanisme neutralitzador de les relacions de poder que es donen entre els actors promotors de les activitats mineres —Estat i empreses— i els habitants dels territoris on es pretenen emplaçar.

Al desembre del 2016 el Consell d'Estat²⁰ donava un nou pas endavant en el reconeixement de la competència de les autoritats locals per a convocar consultes mineres, en aquell cas en motiu de la consulta convocada pel municipi

18 RODRÍGUEZ, «Las nuevas fronteras de la justicia constitucional: la democracia ambiental y las consultas populares en conflictos socioambientales».

19 CORTE CONSTITUCIONAL, «Sala Sexta de Revisión, sentencia T-445-16».

20 CONSEJO DE ESTADO, «Sala de lo Contencioso Administrativo, Sección Cuarta. (7 de diciembre de 2016). Sentencia 11001-03-15-000-2016-02396-00. [CP Hugo Fernando Bastidas Bárcenas]».

La Cort Constitucional sosté que la competència local sobre els usos del sòl comporta el dret dels municipis a intervenir en la promoció de l'activitat minera liderats pel Govern al seu territori

d'ibagué. La resolució considera igualment esbiaixada la formulació de la pregunta però, en la mateixa direcció que l'anterior, reconeix que en el conflicte entre la competència estatal d'explotació dels recursos naturals no renovables i la competència local d'ordenament territorial ha de prevaldre aquesta última, en la mesura en què suscita qüestions de major impacte social. Ara bé, segons el Consell, això no significa que la primacia d'aquesta competència s'hagi d'imposar sempre i de forma absoluta. Conseqüentment, imposa a les autoritats locals l'obligació prèvia d'intentar resoldre les tensions competencials a través de solucions concertades amb l'Estat.

D'altra banda, aquesta sentència, a diferència de l'anterior, és contundent a l'hora de reconèixer el caràcter vinculant i obligatori dels resultats de les consultes. Això no obstant, en una reflexió *obiter dicta* es mostra reticent a reconèixer els plens efectes sobre els drets, títols, expectatives, càrregues associades a activitats que ja estiguin en curs.

Paral·lelament, a l'octubre del 2017, el Comitè de Drets Econòmics, Soci-

als i Culturals de Nacions Unides, en les observacions finals del sisè informe periòdic de Colòmbia,²¹ aplaudia el reconeixement legal de les consultes populars a les poblacions afectades per projectes d'extracció de recursos naturals i mostrava alhora preocupació pel reiterat incompliment dels seus resultats per part de les autoritats estatals i pel fet que els projectes s'estiguessin implementant, a pesar de la clara oposició manifestada pels pobles. Tot i no pronunciar-se meridianament sobre el caràcter vinculant de les consultes, el Comitè recomanava a l'Estat colombià prendre degudament en consideració els resultats i assegurar que la seva implementació es dugui a terme de forma concertada amb les comunitats.

Els retrocessos jurisprudencials

El 2018, l'*annus horribilis* colombià, amb l'arribada a la presidència del Govern dels majors opositors al procés de pau, l'augment dels assas-

sinats d'activistes polítics i socials i en definitiva l'assentament d'un nou clima de guerra, no ha estat tampoc un bon any per a les expectatives democràtiques locals.

A principis d'octubre, la Cort Constitucional va resoldre favorablement l'acció de tutela interposada per l'empresa nordamericana Mansarovar Energy contra la consulta popular convocada per l'alcalde de Meta. És tracta d'una sentència d'unificació de doctrina, dictada per la Sala Plena d'una Cort que, a més, des de 2016 havia experimentat canvis d'alineació.

En aquesta sentència l'Alt Tribunal estima que les consultes populars no tenen només per objecte determinar els usos del sòl sinó que en realitat aspiren a prohibir la realització d'activitats d'explotació del subsòl al municipi, raó per la qual envaeixen la competència estatal sobre aquesta matèria. D'altra banda, considera que la competència municipal sobre els usos del sòl s'ha d'exercir de forma coordinada amb les competències estatals.

Seguidament, suavitza el seu criteri reconeixent que la ciutadania té dret

21 ONU, «Observaciones finales sobre al sexto informe periódico de Colombia, Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, 6 de octubre de 2017, E/C.12/COL/CO/6».

Amb l'arribada a la presidència dels majors opositors al procés de pau i l'augment dels assassinats d'activistes, no ha estat un bon any per a les expectatives democràtiques locals

a participar de la presa de decisions relacionades amb la implantació de projectes extractius al seu territori i que actualment no s'han desenvolupat mecanismes adequats, ni per garantir aquest dret, ni per vehicular els principis de coordinació i concurrència competencial amb els ens territorials. A partir d'aquesta constatació, insta al Congrés de la República a definir un o varis instruments per vehicular aquests drets i principis, tot subjectant-lo a alguns criteris, entre els quals destaca l'exclusió del poder de veto dels ens territorials pel que fa a l'exploració i explotació del subsol i dels recursos naturals no renovables.

Balanç: les llums singulars i les ombres globals de la democràcia colombiana

Les giragonses del recorregut normatiu i jurisprudencial retratat en aquestes pàgines s'estén entre les llums i les ombres del sistema constitucional colombià, segurament en parts iguals. En aquest cas concret, però, mentre les llums singularitzen Colòmbia quant a la participació política directa en el panorama internacional; les ombres semblen més

aviat ser manifestacions de tendències globals centrades a constrènyer aquesta pràctica.

D'entrada, ens ofereix un marc legal de referència pel que fa a la protecció de la democràcia directa, i en particular respecte de decisions amb impactes significatius sobre el model de desenvolupament dels ens territorials, com es desprèn de l'article 33 de la Llei 136 de 1994 que tracta la modernització dels municipis colombians. Ara bé, no cal dir que el dret és un camp de disputa social i política, en el qual, en aquest cas, el Govern de Colòmbia s'ha fet valer de totes les eines jurídiques i polítiques al seu abast, fins i tot de la via de les amenaces i el descrèdit, per aturar o deixar sense efectes les consultes.

Destaca especialment el paper que han jugat els òrgans jurisdiccionals, i en particular els màxims òrgans de control constitucional en l'exercici d'arbitrar les disputes que es donen en la intersecció entre el projecte econòmic de Colòmbia, el model democràtic i el model territorial. Les controvèrsies jurisprudencials observades mereixen alguns comentaris, més enllà de la constatació

de l'evident polarització entre els sectors progressistes i conservadors de la magistratura.

Tant la Sentència T-445 com la posterior resolució del Consell d'Estat reflecteixen dos hàbits dels màxims òrgans de control de constitucionalitat colombians. La primera: l'audàcia i creativitat paleses en moltes sentències, algunes d'elles de ressò internacional,²² creadores de doctrina jurídica innovadora pel que fa a protecció d'aspiracions democràtiques i emancipadores.

En efecte, en el context dels complexos sistemes constitucionals contemporanis, en què el formalisme legalista ha deixat de ser un mètode adequat per a l'aplicació del dret, les sentències referides són el resultat d'un acte de selecció, interpretació i aplicació del dret que, en el sentit indicat pel jurista Jordi Jaria, posa en el centre l'horitzó del control del poder —el poder del govern versus els ens territorials, el poder de les grans empreses versus la població local— per tal de fer valer el progra-

²² Per exemple, la recent Sentència T-622/16 que reconeix drets al riu Atrato.

ma emancipador del text constitucional i «maximitzar l'estatut reconegut als ciutadans en termes de drets fonamentals».²³

Això ho fan a través d'una argumentació sofisticada que no es cenyeix exclusivament als fonaments que ofereix l'ordenament jurídic intern, sinó que es nodreix també de discursos que s'estan construint des d'altres espais socials, com ara la idea de justícia ambiental. Mecanismes orientats a democratitzar la justícia, com els *amicus curiae*,²⁴ molt presents al constitucionalisme colombià, faciliten sens dubte aquesta permeabilitat.

Ara bé, com apuntàvem anteriorment, la creativitat argumentativa conviu amb un altre hàbit palès també a les dues sentències: l'afició a una certa delectació retòrica i a la no concreció. No és estrany en el constitucionalisme colombià que la lectura

d'una d'aquestes brillants sentències desemboqui en una certa decepció. No són estranys els raonaments que, com en el cas d'aquestes dues sentències, acaben xutant la pilota endavant pel que fa a la plena efectivitat dels drets articulats des de la teoria: reconeixen en abstracte la facultat de les autoritats locals per convocar consultes populars sobre mineria, però esquiven l'aplicació de la teoria al cas concret excusant-se en el conflicte sobre la formulació de la pregunta.

La sentència SU095/18, per la seva banda, es postula com a veu de la conciliació entre els interessos generals de l'Estat, els interessos de les grans corporacions, els interessos de les comunitats locals, el principi democràtic i la protecció de l'entorn. I ho fa en un acte de selecció, interpretació i aplicació del dret que, d'una banda, desatén ordenament jurídic intern, especialment el mandat de l'article 33 de la Llei 136 de 1994, deixant-lo pràcticament sense efectes, i, de l'altra, obvia les recomanacions del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de la ONU. Assumint funcions «quasi legislatives», la Cort Constitucional desplaça el sistema vigent de

democràcia directa, i insta el poder legislatiu a dissenyar un sistema de mecanismes de participació ciutadana i coordinació interinstitucional que garanteixi a l'Estat el control sobre les decisions finals.

Aquesta solució d'aparença equidistant no només amaga una regressió en la realització del principi democràtic i de l'autonomia territorial, sinó que obre una via perquè a la pràctica, en els conflictes entre l'Estat i entitats territorials sobre mineria i usos del sòl, aquests principis quedin gairebé buidats de contingut. Hi quedaran, sens dubte, mentre el poder legislatiu no reguli els mecanismes de participació i coordinació suggerits per la Cort. No es pot oblidar que no és el primer cop que la Cort fa aquest exhort, ja l'havia fet a la sentència C-123 de 2014, però els poders polítics de l'Estat no el van complir i els mecanismes de participació concertada mai van ser creats. Davant la desídia o abdicació voluntària de l'Estat, els mecanismes de democràcia directa han estat de fet les úniques eines participatives perquè la ciutadania i els ens territorials poguessin fer valer els seus interessos en els conflictes miners.

23 JARIA i MANZANO, «La identificació del dret aplicable en un context normatiu complex».

24 Els *amicus curiae* són al·legacions escrites sobre les qüestions més conflictives d'un litigi que tercers aliens a les parts implicades —universitats, organitzacions socials, grups d'interès...— sotmeten als tribunals.

Per ara no es reconeix el dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament, on actualment Colòmbia ocupa la capçalera en el debat jurídic sobre aquesta qüestió

D'altra banda, l'aposta que fa la Cort per substituir els mecanismes de democràcia directa per mecanismes de democràcia participativa suposa una renúncia a un principi democràtic dens i una assumptió acrítica dels límits que acostumen a mostrar els espais de democràcia participativa davant conflictes radicals com els conflictes sobre mineria: essencialment la seva incapacitat per neutralitzar les relacions de poder que rauen en ells. En altres paraules, aquests mecanismes, a diferència dels mecanismes de democràcia directa, tendeixen a refermar la posició dominant dels actors més forts del sistema econòmic i polític.

Val a dir, però, que aquesta aposta respon a una tendència global, és a dir, no és una excepció, sinó més aviat la regla en el constitucionalisme comparat. D'altra banda, tot i que esquiva les recomanacions del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals, roman en la línia de les propostes democratitzadores que s'han consensuat a altres esferes internacionals, com ara el Conveni d'Aarhus o el Conveni d'Escazú. Aquests acords de mínims regu-

len extensos catàlegs de drets de democràcia participativa que, tot i haver estat saludats amb entusiasme per sectors acadèmics i moviments socials, és precís advertir, suposen un risc elevat de servir com argument per restringir l'ús de mecanismes democràtics més intensos.

La sentència SU095/18 suposa sens dubte un pas enrere en la positivació del dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament i incorre segurament en una vulneració del principi de no regressió. Ara bé, tot i que aquesta resolució té un major pes jurídic que les anteriors, el debat no pot donar-se per definitivament tancat. La Cort podria acabar desmarcant-se del seu actual criteri en successius casos. Segurament no serà demà, però ha quedat clar al llarg d'aquestes pàgines que les veus dissidents dins dels propis òrgans de control de constitucionalitat són fortes i fan contrapès. De fet, pocs dies després de la publicació de la sentència SU095/98, el Consell d'Estat n'emetia una altra en la que avalava la competència dels municipis per prohibir el desenvolupament d'activitats mineres al seu territori.

En definitiva, tot i que ara per ara no es reconeix inequívocament el dret a decidir sobre el propi model de desenvolupament, podem afirmar que actualment Colòmbia ocupa la capçalera en el debat jurídic sobre aquesta qüestió. Esperem que tots els avanços aquí recollits no siguin espurnes, sinó testimonis que obtinguin el relleu d'altres territoris. ■

■ Bibliografia

CASTELLÀ, Josep Maria. *Los derechos constitucionales de participación política en la administración pública: un estudio del artículo 105 de la Constitución*. Barcelona: Cedecs, 2001.

CONSEJO DE ESTADO, «Sentència 11001-03-15-000-2016-02396-00 [CP Hugo Fernando Bastidas Bárcenas]». Bogotá: Sala de lo Contencioso Administrativo, Sección Cuarta. 7 de diciembre de 2016.

HINCAPIÉ, Sandra. «Entre el extractivismo y la defensa de la democracia. Mecanismos de democracia directa en conflictos socioambientales de América Latina». *A Recerca, Revista de Pensament i Anàlisi*, 21, 37-61, 2017.

JARIA, Jordi. «La identificació del dret aplicable en un context normatiu complex». *A Diàlegs sobre la justícia i els jutges*, Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Barcelona, 2015, p. 85-111.

LÓPEZ, Jaume. *Referéndums. Una inmersión rápida*. Barcelona: Tibidabo Ediciones, 2017.

MCGEE, Brant. «The community referendum: participatory democracy and the right to free, prior and informed consent to development». *Berkeley Journal of International Law*, 27(2), 570-635, 2009.

NEGRETE, Rodrigo. «Competencia municipal para la prohibición de actividades mineras y de hidrocarburos». *A Ideas verdes núm. 2*, noviembre 2017.

ONU, «Observaciones finales sobre al sexto informe periódico de Colombia». Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, 6 d'octubre de 2017, E/C.12/COL/CO/6.

COLÒMBIA. «Constitución política de Colombia» [en línia]. Disponible a: <www.secretariassenado.gov.co>.

RAMÍREZ, Gonzalo i PADRÓN, Floralba. «La consulta popular frente a proyectos de exploración y explotación minera» a HENAO, Juan Carlos i GONZÁLEZ, Ana Carolina (Eds.), *Minería y desarrollo: Minería y comunidades, impactos, conflictos y participación ciudadana*. p.415-465. Bogotá: Universidad Externado, 2016.

REINOSO, Guillermo. «La Macarena, Meta, no pudo hacer su consulta minera». *A El Tiempo*, 27 de novembre de 2017. Disponible a: <www.eltiempo.com>.

RESTREPO, Dario i PEÑA, Camilo «Economía política de la descentralización y de la recentralización (1986 – 2016)». A ESTUPIÑAN (et. al). *La cuestión territorial a debate: España y Colombia*. Bogotá: Universidad Libre, 2018.

RODRÍGUEZ, César. «Las nuevas fronteras de la justicia constitucional: la democracia ambiental y las consultas populares en conflictos socioambientales». *A Corte Constitucional, Memorias Encuentro por la Tierra Constitucional celebrado en Ibagué*, p. 407-422. Bogotá: Editorial Universidad de Rosario, 2014.